

Audronė KAUKIENĖ

ETIMOLOGIJOS

I. *lìpti, lìpa, lìpo* (tarm. *lìpè*) „kopti (steigen)“

Tai vienas būdingiausių CiC tipo *a*-kamienių veiksmažodžių. Jo istorinėje raidoje daug ypatumų, siejančių jį su kitais *rìšti* tipo veiksmažodžiais: kilęs iš apofoninės šaknies, apibendrinant šakninį *i*, turi bendrašaknių intarpinių ir *ia*-kamienių veiksmažodžių, dėsningas tarminis būtojo laiko formų įvairavimas ir kt. Ir vis dėlto šis veiksmažodis yra gana savitas, ypač įdomi jo semantika.

Lietuvių *lìpti* turi ekvivalentą latvių tarmėse – *lipt, lipu, lipu* (*ā*) (bendrinėje latvių kalboje jį yra išstūmęs *kāpt = kópti*). Abiejose rytų baltų kalbose jis turi ne tik apibendrintą šakninį *i*, bet ir tą pačią (judėjimo) reikšmę. Kaip rodo pačių baltų kalbų duomenys, o ypač etimologiniai sugretinimai su giminiškų kalbų atitikmenimis, ši reikšmė negali būti labai sena. Senoji šaknies **leip-/ *lip-* reikšmė yra buvusi „tepti / prilipti“, plg. įvairios morfologinės struktūros giminiškų kalbų veiksmažodžius:

„tepti, lipdyti“ – het. *lip*, skr. *limpáti*, lie. *lièpti*, *-ia* „pridėti, pridurti (vejant, verpiant, pinant)“,

„(pri)lipti (klettern)“ – lie. *lìpti, liṁpa*, la. *lipt, lipu*, s. sl. *linōti*, got. *af-lifnan*, skr. *lipyáte*.

Šaknis **lei-p-* greičiausiai yra išplėsta iš bazinės šaknies **lei-/ *li-* „pilti, lieti, glaisyti“. Tiesa, išplėtimas turėtų būti labai senas, apimantis daugelį indoeuropiečių kalbų. Be išplėtinio *p*, giminiškose kalbose pasitaiko ir *bh*, plg. got. *bileiban*, sva. *bilīban* „pa(si)likti“, gr. ἄ-λείφω „tepu“ (**lei-bh-*)¹.

Iš reikšmės „tepti/prilipti“ įvairiose kalbose yra išsirutuliojusios įvairios, neretai net gana nutolusios reikšmės. Iš jų paminėtinos šios:

„pasilikti“ – got. *bileiban*, sva. *bilīban*²,

„kabintis, lipti (klettern)“ – be rytų baltų pavyzdžių (lie. *lìpti, lièptas*, la. *lipt* ir kt.) šią reikšmę galima įžvelgti graikų kalbos išvestiniuose daiktavardžiuose ἄ-λιψ „uola

¹ Etimologiniuose šaltiniuose šaknis su *p* ir *bh* dažnai pateikiamos prie vienos pozicijos.

² Šia reikšme šaknis **lei-bh-* galėtų būti sugretinta ir su **lei-k-* (lie. *lièka, lìkti*). Gal jos kyla iš tos pačios bazės?

(t. y. neįlipama)“, αἰγι-λῖψ „oškų lipama“; vargu ar šis baltų ir graikų semantikos pakitimas yra bendras, veikiau – tai paralelinės raidos išdava;

„siekti, geisti, trokšti“ > „įsakyti, liepti“ – lie. *liēpti*, -ja „įsakyti“, pr. *laipinna* „įsako“, *pa-laips* „įsakymas, paliepimas“, gr. λῖπτω „geidžiu“.

Vargu ar prūsų kalba galėjo turėti veiksmažodį, struktūriškai ir semantiškai atitinkantį lie. *līpti*, la. *lipt*. Taip manytina jau vien dėl to, kad prūsų kalboje nerasta jokių pėdsakų *rišti* tipo veiksmažodžių su apibendrintu šaknies balsiu *i*, plg. *perrēist* „surišti“ : *senrists* „surištas“. Taigi veiksmažodis *līpti* laikytinas rytų baltų inovacija.

II. *trīsti* „bėgti, šuoliuoti“

Veiksmažodis žinomas tik iš A. Juškos žodyno: *at-trīsti*, -*trisu*, -*trisaú*, -*trīsiu* „atbėgti, atšuoliuoti“, pailiuustruotas pavyzdžiu *Ans attrīsa kájp stajnávas arklýs*, t. y. *atbėga*). Lingvistinėje literatūroje kol kas neaptartas. Greičiausiai sietinas su *ia*-kamieniu *trēsti*, *trēsia*, *trēsė* „bėgti, siausti“, intarpiniu *į-trīsti* Jž. „įsibėgti“, priesaginiu *trasióti* ir kt. Veiksmažodis *trēsti* paprastai siejamas su la. *trēst*, *trēšu* (*trešu*), *trēsu* „judinti, siausti, švaistyti (pinigus)“, skr. *trásati* „dreba, krūpčioja, bijo; bėga, šuoluoja“, gr. τρέω (**tresō*), aor. ἔτερευν, τρέσσαι „drebėti, bėgti“, oset. *tærsyn*: *tarst* „bijoti“. Taigi šio veiksmažodžio šaknis gali būti labai sena – ide. **tres-/tr̥s-/ters-* „drebėti“ (> „bijoti, bėgti“), plg. dar vedinius lot. *terreō*, *uī* „gąsdinti“, v. air. *tarach* „baikštus“ (**tr̥s-āko-*), lie. *vilk-trasa* „vilkolakis (t. y. kas vilku tresia)“. Reikšme „drebėti“ čia dar galėtų būti paminėtas ir lie. *trīša*, *ėti* (jei iš **trs-sk-ō*, plg. Pokorny 1095). Šaknis greičiausiai išplėsta iš **ter-/tr̥-*, plg. lie. *tīrta*, -*ėti* (iš redupl. *tir-tir*), alb. *tartatīs* „tirtu“ (iš *tar-tar*) ir pan. Be s, dar gali būti ir kiti išplėtiniai, pvz., *m* – gr. τρέμω „drebu“, lie. *trēmia/trīmsta*, sl. *tręso*, *tręsti* (**tremō* ir **tresō* kontaminacija ir kt.).

Veiksmažodžio *trīsti* istoriniai santykiai su *trēsti* (: *-trīsti*, *trīsta*) yra panašūs, kaip ir kitų *a*-kamienių CiC veiksmažodžių, pvz., *krika* „kreikia“ : *kreikia* (: *kriñka*), *kni̇ba* (: *kni̇mba*) „kimba, griežia“ : *kneibia*, *kniēbia* (: *kni̇mba* „linksta“), *līpa* : *liēpia* (: *li̇mba*), *rīta* : *riēčia* ir kt.